

УДК811/21/22

DOI10.24412-2413-2004-2022-2-89-95

**ИҚТИДОРИ КАЛИМАСОЗИИ
ПЕШВАНДИ ҶАМ- ДАР
ТАРЧУМАИ «ТАФСИРИ ТАБАРИ»**

**СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ
ПОТЕНЦИАЛ ПРЕФИКСА
ҶАМ – В “ПЕРЕВОДЕ
ТАФСИРИ ТАБАРИ”**

**WORD-BUILDING
POTENTIAL OF PREFIX
ҶАМ- IN THE TRANSLATION OF
«TAFSIRI TABARI»**

Қобилов Аҳмад Абдуллоевич, унвонҷӯи
кафедраи забони тоҷикии МДТ “ДДХ ба номи
академик Б. Гафуров” (Тоҷикистон, Хуҷанд)

Кобилов Аҳмад Абдуллоевич, соискатель
кафедры таджикского языка ГОУ “ХГУ
имени академика Б. Гафурова”
(Таджикистан, Худжанд)

Kobilov Ahmad Abdulloyevich, claimant for
candidate degree of the Tajik Language
department under the SEI «Khujand State
University named after B.Gafurov» (Tajikistan,
Khujand) **E-MAIL:**

Вожаҳои калидӣ: пешванди ҷам-, унсурҳои калимасоз, унсури лугавӣ, мутарҷимон,
“Тарҷумаи Тафсири Табарӣ”, таркиби лугавии забон, сатҳи истифодаи пешванд,
забони тоҷикӣ

Нақши калимасозии пешванди ҷам- дар яке аз осори арзишманди даврони Сомониён –
“Тарҷумаи Тафсири Табарӣ” баррасӣ гардидааст. Дар заминаи маводи фаровони
фактологӣ нишон дода шудааст, ки пешванди мазкур дар баробари имкони калимасозии
вожаҳои сохтаи дар ҳар даври замон маъмул боз дар натиҷаи васл гардидани ба
унсурҳои лугавӣ калимаҳое сохтааст, ки дар таърихи забони тоҷикӣ нодир буда, идае аз
онҳо хоси забони асари номбурда аст. Ҳадафи асосии мақола инъикос намудани ҳиссаи
осори тарҷумавӣ дар ганомандии таркиби лугавии забон дар мисоли калимасозии
пешванди ҷам- ва роҳи мураккаби ғурӯҷаҳои таърихи пешванди зикргардида аст.
Пешванди мазкур дар тарҷумаи “Тафсири Табарӣ” асосан бо вожаҳои мансуб ба исму
фелл ҷамроҳ шуда, унсурҳои хушсохтеро ба вучуд овардааст.

Ключевые слова: префикс ҷам-, словообразовательные элементы, лексический элемент,
«Перевод Тафсири Табарӣ», лексический состав языка, уровень употребления
префикса, таджикский язык

Анализируется роль словообразовательного префикса **ҷам-** в одном из ценнейших
произведений Саманидского периода – “Перевод Тафсири Табарӣ”. На основе богатого
фактического материала показано, что данный префикс, наряду со словообразовательным
потенциалом в образовании распространённых производных слов, а также в результате
соединения с лексическими элементами, образует уникальные лексические единицы, часть из
которых присуща языку указанной эпохи. Основной целью анализа является отражение
вклада переводных произведений в пополнение лексического состава языка на примере
словообразовательного префикса ҷам- и показ длительного и непростого пути названного
префикса в таджикском языке. В “Перевод Тафсири Табарӣ” префикс ҷам-, присоединённый
к именам существительным и глаголам, образует благозвучные лексические элементы.

Key-words: prefix ham-, word-building elements, lexical elements, translation of «Tafsiri
Tabari», basic stock of language words, level of prefix usage, Tajik language

The author of the article analyzes the role of the word-building prefix **ҷам-** in one of the
most valuable literary productions of the Samanids Period – «Translation of «Tafsiri Tabari».

*Proceeding from the rich factual materials, he shows that this prefix, alongside with word-building potential in the formation of spread derivatives, and also in unision with lexical elements, forms unique lexical units a part of which is inherent in the language of the epoch in question. The principle objective of the analysis is a reflection of the contribution of the translated works into a replenishment of lexical stock of the language; the word-building prefix **ҳам-** serving as an example of word-building demonstrates its long non-simple way of striking root in the Tajik language. In «Translation of «*Tafsiri Tabari*» prefix **ҳам-** joined to nouns and verbs forms euphonious lexical elements.*

Агарчи пешвандҳои исмсоз аз нигоҳи миқдор дар қиёс бо пасвандҳо хеле кам ҳастанд [1, 152-153], вале бо вучуди камии худ дар калимасозӣ басо ғаёол буда, имкони бо вожаҳои мухталифмаъно васл шуда, теъдоди зиёди унсурҳои нави луғавиро сохтан доранд. Чунин ғаёол будани **ҳам-** дар бунёди вожаҳои сохта ба он вобаста аст, ки он яке аз унсурҳои хеле қухани тоҷикӣ ба шумор рафта, дар тӯли чанд ҳазорсола ҳамеша дар вазиғаи калимасозӣ қарор дошт, яъне қорбурди онро **ҳам** дар забони порсии миёна дар шакли *ham-*, **ҳам** дар эронии бостон ба гунаи **ham (a)*- метавон дучор гардид [7, 75].

Дар тарҷумаи «Тафсири Табарӣ» бо пешванди номбурда калимаҳои сохта шудаанд, ки бархе аз онҳо дар ҳама давру замон маъмул буданд, баъзе бошанд, аз нигоҳи шаклу маъно камназир буда, дар осори ниёгон низ на ҳамеша дучор меоянд. Чунончи, дар бештари маврид **ҳам-** ба вожаҳои мансуб ба исм васл гардида, боиси бунёди калимаҳои сохтаи дар ҳар даврон маъмули **ҳамсар** [Ва ба наздики эшон фурудорандагони чашм – *ҳамсарон-* ч.1, 377],² **ҳамсухан** [Ва бихондем ўро аз сӯи кӯҳ аз дасти рост ва ба наздик қардем ўро ва *ҳамсухан-* ч.2, 377], **ҳамчинс** [Гуфт: «...Худой, азза ва чалла, маро аз паҳлуи чапи ту офарид, то *ҳамчинси* ту бошам ва ту бо ман ором гирӣ-ч.1, 45], **ҳамзод** [Дўстдоранда шавҳаронро *ҳамзодон-*ч.2, 571], **ҳамсанг** [Ҳеч ситам нақунанд вар тәне ба чизе ва агар бошад *ҳамсанги* дона аз сипандон, биёрем онро ва басандаем мо ба шумор. –ч.1, 827] ва монанди инҳо шудааст.

Дар мавридҳои хеле кам ҳамроҳгардии пешванди **ҳам-** ба асоси замони ҳозираи баъзе феълҳо мушоҳида мешавад. Масалан, дар ҷумлаи зерин вожаи сохтаи **ҳамнишин** вомехӯрад: Ва ҳар кӣ бошад дев ўро *ҳамнишин*, бад аст *ҳамнишин* [ч.1, 252].

Маълум аст, ки як ҳиссаи муайяни калимаҳо бо гузашти замон аз ҷиҳати шакл дигаргун шуда, дорои ду ё беш аз он шакл мегарданд. Аз таҳлили забони тарҷумаи «Тафсири Табарӣ» бармеояд, ки ба чунин вижагӣ унсурҳои калимасоз низ метавонанд дучор шаванд. Дар ду мувозӣ ба қор рафтани **ҳам-** дар вожаҳои мушоҳида мешавад, ки аз нигоҳи синхронӣ сода буда, аз лиҳози диахронӣ сохта ҳастанд, яъне чунин унсурҳои луғавиро имрӯз сохта ҳисобидан мумкин нест. Чунончи, дар асари мазкур пешванди мавриди таҳлил дар ду шакли айни як вожа: **ҳамсон** ва **ҳомсон** «шабеҳ», ба гунаи *ҳом-* низ истифода гардидааст: Достони ду гурӯҳ чун нобинову қар ва бинову шунав(о) *ҳомсон* набошанд ва ҳамдостоне, на(панд) пазиранд [ч. 2, 458]. *Ҳамсон* аст аз шумо он-к пинҳон қунад гуфтор ва он-к ошқоро қунад бад-он ва он-к ў (пинҳон равад) ба шаб ва мунсариф ба ҷойҳои хеш ба рӯз [ч. 1, 532].

²Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ». Таҳия, тавзеҳот ва таълиқоти Н. Ю. Салимов ва дигарон Ҷилдҳои 1 ва 2. \ Н. Ю. Салимов ва дигарон – Хучанд: Нури маърифат, 2007. –С.377. Ҳамаи мисолҳо аз ҳамин нашр аст, аз ин рӯ, минбаъд танҳо ҷилд ва саҳифаи мисолҳо зикр мешавад.

Чузъи асосии калима, яъне *сон* сарчашмаи худро аз *sāhana*-и порсии бостон гирифта, дар форсии миёна, ба гунаи *sān* ба маънои “тарз, равиш, сон” гардиш дошт [13, ҷ. 3, 1453].

Лозим ба тазаккур аст, ки шакли *ҳамсон* дар қиёс ба *ҳомсон* дар истифода имтиёз дошта, аввалӣ даҳ ва баъдӣ ҳамагӣ як дафъа истифода шудааст.

Теъдоди вожаҳои аз ҷиҳати диахронӣ сохта дар асари мавриди таҳлил танҳо бо калимаи *ҳамсон* \ *ҳомсон* маҳдуд намешавад, балки мувозиҳои **ҳамвор** ва **ҳомвор** низ аз ҷумлаи ҳамин гуна унсурҳои луғавӣ ба шумор меравад: Муждагон медуҳад эшонро Худованди эшон ба бахшуданӣ аз *ӯ* ва ба додани неъматӣ бихишт ва ба хушнудии Худой аз эшон ва ба бӯстонҳое, ки эшонро бувад дар он ҷо неъматҳои *ҳамвор* ва ҳамешаву поянда [ҷ. 1, 510]. Пас, Абраҳа савганд хӯрд, ки ман ба Макка равам ва бознагардам, то Каъба ба замин *ҳомвор* кунам [ҷ. 2, 771].

Муқоисаи забони даврони Сомониён, ба хусус асари мазкур нишон дод, ки минбаъд дар забони тоҷикӣ шакли **ҳомвор** аз истифода хориҷ шуд, вале **ҳамвор** ба сифати вожаи сермаъноӣ дар ифодаи маъноҳои: 1) мусаттаҳ, тахт; ҳамвор қардан тахт ва мусаттаҳ қардан; 2) ба як қарор, мавзун; ҳамвор ҳаракат қардан [10, ҷ. 2, 485] боқӣ монд. Бояд гуфт, ки имрӯз вожаи *ҳамвор* аз лиҳози сохт сода ба назар мерасад, аммо аз таҳлили этимологӣ муайян мегардад, ки ин унсурҳои луғавӣ аз решаи *vāra*-и порсии бостон “дафъа, маротиба, навбат” ва пешванди *-hāta* ташаккул ёфта [13, ҷ. 1, 361; ҷ. 4, 2905], аз асли худ дур рафтааст.

Бархе аз вожаҳои собиқ сохта танҳо дар як шакли мушаххас ба қор рафтаанд. **Ҳамсоя**, ки дар асар даҳ маротиба ба қор рафтааст, намунаи ҷунин унсурҳои луғавӣ мебошад: Ва моро *ҳамсоя* гашт душмане, ки нобуд нашавад Одам бад-он шод шуд [ҷ. 1, 466]. Ва бипарастед Худойро ва ма анбоз гиред бад-ӯ чизе ва ба модар ва падар некӯӣ қардан ва ба худованди хешӣ ва ятимон ва дарвешон ва Ҳамсоя ва хешу Ҳамсояи паҳлу ва ёри ба паҳлу ва роҳгузариён ва он ҷӣ зердасти шумоанд, яъне парасторони шумо, ки Худой на дӯст дорад он, ки бошад қибркунанда ва фаҳркунанда. [ҷ. 1, 251]. Одам, алайҳи-с-салом, гуфт: «Ё Ҷабраил, чаро нагириям, ки аз ҷунон бихиште ва аз Ҳамсоягии Худой азза ва ҷалла бинофтодам». [ҷ. 2, 179]. Пас, он Ҳалима - дояш ва шавҳари *ӯ* ва чанд каси дигар аз Ҳамсоягон биёмаданд ва пайғомбар, алайҳи-с-саломро, диданд он ҷойгоҳ нишаста ва гунаи *ӯ* зард гашта ва ҳеч каси дигарро надиданд. [ҷ. 2, 568].

Чузъи асосии вожаи мазкур, яъне *соя* сарчашмаи худро аз *sāyaka*-и порсии бостон гирифта [13, ҷ. 3, 1655], дар асл вожаи муस्ताқилмаъно буд.

Бархе аз вожаҳои ба тавассути пешванди *ҳам*- сохташуда зери таъсири чанд ҳодисаи овозӣ беш аз ду мувозиро соҳиб шудаанд. Масалан, дар ҷумлаи зер пешванди номбурда ба вожаҳои аслии тоҷикӣ, *боз* васл шуда, калимаи *ҳамбозро* сохтааст, ки маънояш “шарик, ҳамто” мебошад. Вожаи *боз* бино ба қайди муаллифи “Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ” эҳтимол сарчашмааш аз *vāja*-и эронии бостон ба маънои “қисмат, баҳра, сахм” ибтидо ёфта бошад [13, 261]. Мутарҷимон калимаи мазкурро се маротиба истифода қардаанд: Поко, беайбо ва безану бефарзанд, ки Худой ҳаст аз он ҷӣ *ҳамбоз* мегӯянд ба *ӯ* [ҷ. 1, 513]. Чун гуфт: «Бирав сӯи Фиръавн», гуфт: «Ё Раб, бародари маро – Ҳорун фаро вазири ман кун андар ин қор, вайро *ҳамбози* ман кун андар пайғомбарӣ, то пушти ман ба вай қавӣ бошад, то мо – ҳар ду туро намоз кунем ва туро бисёр ёд кунем.» [ҷ. 1, 811]. Инҷунин вожаи сохтаи *ҳамбоз* дар луғатномаи А. Деххудо ба маънои “шарик, ҳамто, анбоз, ҳариф, назир, монанд, ҳамонанд” эзоҳ ёфтааст. Деххудо пас аз шарҳи он барои исботи фикраш байтҳо ва ҷумлаҳои шоҳидро аз Фирдавсӣ, “Таърихи Байҳақӣ” ва Ибни Балхӣ овардааст [4, ҷ. 14, 1480]. Аз ин ҳолат метавон ҷунин хулоса намуд, ки ин воҳиди луғавӣ маҳз дар замони тарҷума шудани ин асар серистеъмол будааст.

Бояд гуфт, ки вожаи мавриди таҳлил дар асари мазкур ба чуз шакли *ҳамбоз* инчунин ба гунаи *ҳанбоз* низ ба кор рафтааст: *Ҳанбоз* дар бархе фарҳангномаҳо “шарик” эзоҳ ёфтааст [10, ҷ. 2, 493]: Ва бигӯ, ки аз одамиён кӣ ба Худой, азза ва чалла, *ҳанбоз* гирифт ва андар ин ҷаҳон биҳиште сохт ва гуфт, ки ин бар мисоли биҳишт аст [ҷ. 1, 25]. Ва аз он касҳо, ки *ҳанбоз* гирифтанд, хоҳад яке аз эшон, ки бизияд ҳазор сол [ҷ. 1, 84].

Шакли *ҳанбоз* дар натиҷаи табдили ҳамсадои “м”-и пешванди *ҳам-* ба “н”, ё, баръакс, “н” ба “м” ба вучуд омадааст. Ин гуна табдилёбӣ фақат ба калимаи номбурда хос набуда, намунаҳои онро дар мисоли вожаҳои *паёмбар-паёнбар*, *шикамба-шиканба*, *ҳамбар-ҳанбар*, *пинҳон-пинҳом* ва монанди инҳо мушоҳида кардан мумкин аст [12, 39-40].

Дар асари номбурда боз як шакли дигари ин унсури луғавӣ, яъне *анбоз* низ ба назар мерасад. Вобаста ба ин шакли *ҳамбоз* ишора намудани ин нукта бамаврид аст, ки калимаҳои таркиби луғавии забон дар муддати дурударози таърихӣ аз шакли аслияшон дур рафта, ба таҳфиф дучор мешаванд. Чунин ҳодиса одатан бо вожаҳои серистеъмол зери таъсири забони шакли шифоҳии забон рӯй медиҳад. Таърихи забони тоҷикӣ намунаҳои зиёди ба ин гуна таҳаввулот дучоргардии вожаву таркиб ва ибораҳо, ҳатто ҷумлаҳои медонад. Воҳидҳои луғавии *дабистон*, *позаҳр*, *ғӯсола*, *душман*, *нонбо*, *девонтан*, *фағфур*, *шобош* ва даҳҳои дигар дар натиҷаи таҳфифи овоз ё ҳичоҳи дохили решаи вожаҳо, ё аз ҳар ду ҷузъи калимаҳои мураккаб, таркиб ё ибораву ҷумла фуруғузур шудани овозу ҳичоҳи алоҳида шакли зикргардидаро соҳиб шудаанд [2, 63-102, 104-130]. Аз чунин гуфтаҳо хулоса кардан мумкин аст, ки *ҳамбоз* аввал ба гунаи *ҳанбоз* табдили ёфта, баъд аз ҳамсадои аввалаш маҳрум шудааст ва шакли *анбоз*ро гирифтааст. Маълум мешавад, ки шакли охир дар замони тарҷума шудани тафсири мазкур, ё умуман дар асри X назар ба дигар гунаҳо серистеъмол шуда будааст. Далели мо доир ба маълум будани *анбоз* дар қиёс бо *ҳанбоз* ин аст, ки агар мувозии *ҳанбоз* чилу се маротиба ба кор рафта бошад [ҷ.1, с. 25, 84, 244, 381, 382, 396...], пас қаринаи *анбоз* ҳаштоду нӯҳ маротиба мавриди истифода қарор гирифтааст [ҷ. 1, с. 12, 17, 31, 199, 223, 228, 290..., ҷ. 2, с. 4, 6, 24, 36, 101, 149...]: Ва он подшоҳ дили ту аст, ки дили ту яке аст ва бо ӯ ҳеч *анбоз* нест ва ҳеч ҳамто нест [ҷ. 1, 12]. Гуфт: «Туро парастем ва бо ту *анбоз* нагирем» [ҷ. 1, 17].

Дар шакли муҳаффаф истифодагардии вожаҳо дар тарҷумаи тафсири зикршуда ба чуз *анбоз* боз мисоли *анбор* низ метавон мушоҳида кард. *Анбор* дар асл аз калимаи сохта буда, дар таркиби худ пешванди *-нат* ва решаи *rar* “пур кардан”-ро дошта [13, ҷ. 1, 272], дар замони тарҷума шудани ин тафсир воҳиди луғавии мазкур аллақай (ё шояд барвақтар) дар шакли *анбор* маълум гардида будааст: Пас, Юсуф дари *анбор* бигшод ва он хорбор ҳамефурӯхт [ҷ. 1, 635].

Иддае аз чунин вожаҳо ба дараҷае нодиранд, ки шарҳшонро аз комилтарин фарҳангномаҳои бароямон дастрас, аз ҷумла луғати М. Муин ва “Луғатнома”-и Деххудо, ки дар давраи ҳозира яке аз мукамалтарин фарҳангҳо ба шумор меравад, дучор нашудем. Калимаи *ҳамханд* яке аз ҳамин гуна унсурҳои луғавист. Вожаи мазкур дар натиҷаи васлшавии пешванди *-ҳам* ба асоси замони ҳозираи феъли *хандидан-ханд* ба вучуд омадааст. Ин унсури луғавӣ дар тарҷумаи “Тафсири Табарӣ” дар айни як ҷумла ҳамагӣ ду маротиба истифода шудааст: Худойро ва мусалмононро ва коржор мекунад во он ҳамбозгӯён ба ҷумла, *ҳамханд* сохта бо якдигар чунон-к коржор мекунад во шумо ба ҷумла, *ҳамханд* сохта бо якдигар ва медонед, ки ҳаққо, ки Худой аст ба ёриву нусрат во парҳезкорон зи куфру нофармон шудан ба Худой [ҷ. 1, 515]. *ҳамшира* “бародари ширхора” [Ва ин Асмо бо пайғомбар, салла-л-Лоҳу алайҳи, *ҳамшира* буд - ҷ. 1, 551]. Ва аз он шаш мард яке Абдуллоҳ ибни Абисарҳ буд - бародари *ҳамшири* Усмон ибни Аффон, разийа-л-Лоҳу анҳу ва ӯ дабири пайғомбар, алайҳи-с-салом, буд ва ваҳй набиштӣ [ҷ. 2, 612]. Аз

эшон Абдуллоҳ ибни Саъд *ҳамишираи* Усмон аст ва Усмон, разийа-л-Лоҳу анху ўро аз пайғомбар, салла-л-Лоҳу алайҳи, бихоҳад хост [ч. 2, 616].

Сабаби дар фарҳанги М. Муин дучор нагардидани *ҳамханд* барои мо номаълум аст, вале перомуни дар “Луғатнома”-и Деххудо ба назар нарасидани ин вожаи сохтаро аз як қайди худи муаллифи ин фарҳангнома метавон дарк кард: “Ман дар «Шоҳнома» истиқсои комил кардаам, аммо баъд аз «Шоҳнома» се китоб ҳаст, ки бояд дар тамоми калимот, балки тамомати хуруфи он татаббӯи том ба амал ояд ва умру вақти ман иҷозат накарда ва бар ояндагон аст, ки ин вачибаро адо кунанд ва он се китоб тарҷумаи «Тафсири Табарӣ», тарҷумаи «Таърихи Табарӣ» ва «Таърих»-и Абулфазли Байҳақӣ аст» [3, 410].

Мутарҷимони асари номбурда дар як маврид вожаи *ҳамкуфт*-ро ба кор бурдаанд, ки доир ба маънои он аз ягон фарҳанги мукамалтарини тоҷикӣ-форсӣ, ҳатто «Луғатнома»-и Деххудо, «Фарҳанги форсӣ»-и М. Муин ва монанди инҳо иттилое пайдо накардем: ... ва андарпӯшанд чомаҳои сабз аз дебои бориктарин ва дебо *ҳамкуфт* ва ситабр, тақзада бошанд андар он бихишт бар тахтҳо... [ч. 2, 728].

Чанде аз чунин калимаҳо дар даврони асримиёнагӣ фаровон ба кор мерафтанд, аммо баъдан, ба хусус имрӯз ё доираи истифодашон маҳдуд, ё ки ба кулӣ фаромӯш шудаанд. *Ҳамдостон*, ки дар тарҷумаи тафсири номбурда ҳаҷдаҳ маротиба дучор меояд, яке аз намунаҳои ин гуна вожаҳост: Мо бо ту *ҳамдостон* набошем, ки Довудро бикӯшӣ [ч. 1, 139]. Ва бародарон ҳама бар он буданд, ки ўро бикӯшанд. Пас, Яҳудо гуфт: «Ман *ҳамдостон* набошам, ки шумо ўро бикӯшед вагар бикӯшед, ман боре бад-ин кор андар наёям» [ч. 1, 623].

Чузӣ асосии ин унсури луғавӣ, яъне *достон* ибтидояшро аз *dāta-stāna*-и порсии бостон гирифта [13, ч. 2, 1243], дар маҷмӯъ бо пасванди *ҳам*- маънояш “шарик, ҳамкор, ҳамроҳ” аст [10, ч. 2, 486].

Ҳамсавганд [... ҳама рӯй ба Мадина ниҳоданд ва ҳамаҳду *ҳамсавганд* буданд ва ҳеч кас надонист, ки аз пайғомбар, алайҳи-с-салом, ва ёрони ӯ яке зинда бимонанд ч. 2, 661], **ҳаммодар** [Эшон гуфтанд: «Аз баҳри он ки ўро бародаре буд *ҳаммодар*, гург ўро бихӯрд, акнун ўро дӯст дорад» -ч. 1, 641], **ҳампушт** [Агар тавбат кунед сӯи Худой, ба дурустӣ, ки бигашт аз ҷой дилҳои шумо ва агар *ҳампуштӣ* кунед бар он, ки Худой - ўст худованди ӯ ва Ҷибрил ва некони мӯъминон ва фариштагон паси он *ҳампушт* -ч. 2, 646] низ аз қабилӣ хамин гуна вожаҳо маҳсуб мешаванд.

Дар тарҷумаи “Тафсири Табарӣ” бо калимаҳои сохтаи аслии тоҷикие низ метавон дучор гардид, ки дар даврони баъдии инкишофи забони тоҷикӣ аз истифода фуруғуздор шуда, бар ивазашон ё вожаҳои аслии тоҷикии дигар, ё иқтибосӣ ба гардиш ворид шуданд. Масалан, дар асари мазкур маънои “дугоник” бо ёрии вожаи **ҳамшикам** ифода гардидааст: Ва Худой таоло Одамро фармуда буд, ки духтар, ки туро ояд, ба писаре дех, ки аз шиками дигар омада бошад, то ба *ҳамшикам* надода бошӣ [ч. 1, 347].

Ҳоло дар забони тоҷикӣ бар ивази *ҳамшикам* унсурҳои луғавии *дугоник* ва *экизак* ба кор мераванд, ки аввали сирф тоҷикӣ буда, дуюмӣ иқтибоси туркӣ мебошад [11, ч. 1, 470; ч. 2, 666].

Бо вожаи *ҳамном* низ хамин ҳодиса рӯй додааст. Калимаи мазкур аз васли пешванди *ҳам*- ва *ном* пайдо гардида, чузӣ асосии он дар форсии миёна дар шакли *nām* ва дар порсии бостон ба гунаи *nātan* ба кор мерафт [13, ч. 4, 2175]: Иблис ўро гуфт: «Туро ин кӯдак *ҳамноми* ман бояд кард». Номи Иблис Ҳорис буд ва Одам ба муроди Иблис мар он фарзандро Ҳорис ном кард, ҳамчунонки Иблис гуфт, *ҳамноми* Иблис [ч. 1, 488].

Дар давраи имрӯза бар ивази *ҳамном* мардуми бархе навоҳии шимоли Тоҷикистон, мисли Конибодом вожаи *адаширо* истифода менамоянд.

Хулоса, мутарҷимони асар дар ҷараёни тарҷума аз имкониятҳои зиёди забони тоҷикӣ барои баёни андешаҳои худ калимаҳои хушсохт, беназир сохта, мавриди истифода қарор

доданд. Калимаҳои сохташудаи бо ёрии пешванди -ҳам дар тарҷумаи «Тафсири Табарӣ» бурду боҳти забони ниёгон дар масъалаи калимасозӣ мебошад.

Иддае аз онҳо бо чунин қолабҳои калимасозие сохта шудаанд, ки дар давраи ҳозираи инкишофи забони тоҷикӣ фаромӯш шудаанд, ки эҳтимол эҷоди худи мутарҷимон бошад.

Дар асар гоҳо пешванди ҳам- ва гоҳо чузъҳои асосии вожаҳои бо ёрии ҳам бунёдефта дар ду-се мувозӣ ба кор рафтаанд.

Баъзе калимаҳои сохтаи асар аз ҳисоби дараҷаи истифода яхела нестанд: иддае аз онҳо серистеъмол ва гурӯҳи дигар кам истифода шудданд. Ҳиссаи калони калимаҳои сохта бо ёрии пешванди -ҳам ба калимаҳои аслии тоҷикӣ ба назар мерасанд.

Пайнавишт:

1. *Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷилди 1.* – Душанбе: Дониш, 1985. – 355 с.
2. *Давлатзода Р. Усулҳои тафсири таҳфифи вожаҳо дар “Ғиёс-ул-лугот”-и Муҳаммад Ғиёсуддини Ромпурӣ \ Р. Давлатзода.* – Хуҷанд: Нури маърифат, 2019. – 167с.
3. *Деҳхудо А. Муқаддимаи “Лугатнома”-и Деҳхудо \ А. Деҳхудо.* – Техрон: Муассисаи интишороти ва чопи Донишгоҳи Техрон, 1373. – 405с.
4. *Деҳхудо А. Лугатнома. Ҷилдҳои 1, 6, 13, 14 \ А. Деҳхудо.* – Техрон, 1373.
5. *Қосимова М. Н. Таърихи забони адабии тоҷик. Ҷилди 1 / М. Н. Қосимова.* – Душанбе, 2011. – 566 с.
6. *Муин М. Фарҳанги форсӣ. Ҷилди 4. Чопи даҳум / М. Муин.* - Техрон: Муассисаи интишороти Амири Кабир, 1375. – С. 4241-5277.
7. *Расторгуева В. С., Молчанова Е. К. Среднеперсидский язык // Основы иранского языкознания. Среднеиранские языки \ В. С. Расторгуева, Е. К. Молчанова.* – Москва: Наука, 1981. – С. 6-146.
8. *Рустамов Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик / Ш. Рустамов.* - Душанбе, 1972. – 76 с.
9. *Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ» / Таҳия, тавзеҳот ва таълиқоти Н. Ю. Салимов ва дигарон Ҷилдҳои 1 ва 2. / Н. Ю. Салимов ва дигарон – Хуҷанд: Нури маърифат, 2007.*
10. *Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ.1, - 949 с.; ҷ.2, - 951 с. / Зери таҳрири М.Ш. Шукуров, В.А. Капранов, Р. Ҳошим, А. Маъсумӣ.* – Москва: Советская энциклопедия, 1969.
11. *Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ.1. – 949 с.; Ҷ.2 – 944 с. / Зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М.Ҳ. Султон.* – Душанбе, 2008.
12. *Хонларӣ П. Н. Дастури таърихии забони форсӣ. Ба кӯшиши И. Мусташиорниё \ П. Н. Хонларӣ. Интишороти Тӯс. 1372. -279с.*
13. *Ҳасандӯст М. Фарҳанги решашинохтии забони форсӣ. Ҷилдҳои 1-4. \ М. Ҳасандӯст.* - Техрон: Нашири осор, 1393.

Reference Literature:

1. *Grammar of Modern Tajik Literary Language. Volume 1.* – Dushanbe: Knowledge, 1985. – 355 pp.
2. *Davlatzoda R. Ways of Interpretation of Reduction of Words in «Ghiyos-ul-Lugot» (The Dictionary of Ghiyos) by Mukhammad Ghiyosuddin Rompuri // R. Davlatzoda.* - Khujand: Light of Enlightenment. 2019. – 167 pp.
3. *Dehhudo A. Preface to «Lugatnoma» by A. Dehhudo.* – Tehran. Publishing-house of Tehran University. 1373 hijra. – 405 pp.
4. *Dehhudo A. Dictionary. Volumes 1, 6, 13, 14 // A. Dehhudo.* – Tehran, 1373 hijra.
5. *Kosimova M. N. The History of the Tajik Literary Language. Volume 1. // M. N. Kosimova. Dushanbe, 2011.* – 566 pp.
6. *Muin M. Persian Dictionary. Volume 1. The 10-th edition. // M. Muin.* - Tehran: The Great Emir. 1375 hijra. – pp. 4241 – 5277

-
7. Rastorguyeva V. S., Molchanova Ye. K. *Middle Persian* // *The Grounds of Iranian Linguistics. Middle Iranian Languages* // V. S. Rastorguyeva, Ye. K. Molchanova. – M.: Science, 1981. – pp. 6–146
 8. Rustamov Sh. *Word-Building of Nouns in Modern Tajik Literary Language* // Sh. Rustamov. – Dushanbe, 1972. – 76 pp.
 9. *Translation of «Tafsiri Tabari». Compilation, Commentaries and Appendices by N. Yu. Salimov et alia. Volumes 1. 2* // N. Yu. Salimov et alia. - Khujand: Light of Enlightenment, 2007
 10. *Tajik Language Dictionary. Volume 1. 949 pp. ; Volume 2, 951 pp.* // Under the editorship of M. Sh. Shukurov, V. A. Kapranov, R. Khoshim, Masumi. – M. : Soviet Encyclopedia, 1969
 11. *Interpretation Dictionary of the Tajik Language. Volume 1, 949 pp. ; Volume 2, 944 pp.* // Under the editorship of S. Nazarzoda, A. Sanghinov, S. Karimov, M. Kh. Sulton. – Dushanbe, 2008
 12. Honlari P. N. *Historical Grammar of the Persian Language. Under the editorship of I. Mustashorniyo / P. N. Honlari.* «Birch» Publishing House, 1372 hijra. – 279 pp.
 13. Hasandust M. *Etymology Dictionary of the Tajik Language. Volumes 1-4* // M. Hasandust. – Tehran: Edition of Compositions. 1393 hijra